6e JAARGANG — No. 19 — 5 FEBR. '26

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS BEENS ARENDS PSALM 103:5

Onder redactie van Prof. Dr V. Hepp, Ds K. Schilder, Dr C. Tazelaar en Dr J. Waterink

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Drs J. van Andel, 's-Gravenhage; Ds R. E. van Arkel, Utrecht; N. Baas, Amsterdam; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr Joh. C. Breen, Amsterdam; Ds K. Fernhout, Vreeland; Prof. Dr F. W. Grosheide, Amsterdam; Prof. Dr T. Hoekstra, Kampen; Dr G. Keizer, Tiel; Ds B. A. Knoppers, Amsterdam; Ds J. G. Kunst, Arnhem; Ds G. R. Kuijper, Haarlem; Ds H. W. Laman, Assen; Ds C. Lindeboom, Amsterdam; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Dr J. W. Marmelstein, Amsterdam; Ds F. C. Meijster, Rotterdam; Ds J. C. Ruitmann, Utrecht; Dr J. Thijs, Meppel; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Dr D. H. Th. Vollenhoven, 's-Gravenhage; Ds J. de Vries, Tilburg; Ds J. D. Wielenga, Hoofddorp; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Adres der Redactie: Prof. Dr V. HEPP, Van Breestraat 14, Amsterdam.

Drukkers-Uitgevers: OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes. Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f 1.25 per drie maanden bij vooruitbetaling. Voor 't Buitenland en Ned.-Indië f 7.50 per jaar. Advertentiën: 25 ct. p. regel. — Losse nummers f 0.15.

INHOUD: De Psychologie der Bekeering. II. — Uit de Schrift: Kom! (Openb. 22:17). — Kerkelijk Leven: Synode-Indrukken. II. — Opvoeding en Onderwijs: Beroepskeuze. — Wijsbegeerte: Gewaarwordingen. — Literatuur en Kunst: Dr J. C. de Moor †. — Perspectief. — De Synode van Assen. — Kerknieuws.

DE PSYCHOLOGIE DER BEKEERING.

II.

Korte inhoud van het eerste artikel:
De psychologie der religie is als vak van wetenschap opgekomen door en na het optreden van de nieuwe filosofie. Men bedoelt met dit vak niet enkel de verschijnselen te bestudeeren, maar ook het wezen der religie te vinden. Bekeering is dan ook voor deze wetenschap elke verandering van levensrichting. Het objectieve ontbreekt, ook al is het waar, dat allerlei oorzaken meewerkten, dat de christelijke terminologie veelal behouden bleef. Daar de religie wordt voorgesteld als een natuurlijk principe van den menschelijken geest, en de objectieve waardemeter ontbreekt, is er hier allerlei beginsel, dat met de christelijke opvatting ten eenen male in strijd is.

Eenige voorbeelden mogen bewijzen, dat we bij de beoefenaars van de godsdienstpsychologie van de laatste jaren inderdaad te doen hebben met menschen, die zich afkeeren van de grondgedachten der christelijke religie.

Starbuck, een der voornaamste vertegenwoordigers van de door den bekenden Stanley Hall gevormde Clarksche school, vindt in de religie een gewoon biologisch (levens-)verschijnsel. De religie moet worden ingeschakeld in het geestelijk geheel van de menschelijke ziel. En zooals de ontwikkeling van onze ziel onderworpen is aan een bepaalde wetmatigheid, zoo ook wil Starbuck de wetmatigheid van de onderscheiden gebeurtenissen in het religieuse leven aantoonen. En, zoo zegt hij, evenals men niet begint met eenige dogmata over de sterren te aanvaarden, wanneer men aan sterrenkunde doet, maar eenvoudig de sterren bekijkt en bestudeert, zoo moeten we er ook niet van willen weten van te voren iets vast te leggen omtrent de waarde van de religieuse verschijnselen; hij wil dus een van te voren aanvaard standpunt niet erkennen. Evenals alles in het universum (wereldgeheel) aan vaste wetten is onderworpen, zoo is dat ook het religieuse leven. En nu wil hij deze wetten voor de religie vinden, door een groot aantal menschen allerlei vragen te doen beantwoorden. Op de vragenlijsten komen zelfs vragen voor, die bedoelen, het uur van de bekeering van den gevraagde te weten te komen. En reeds was iemand zoover, dat hij meende, dat bepaald kon worden, welk uur van den dag een bizondere geschiktheid bezat, om de „menschen zich te laten bekeeren".

Een ander voorbeeld van het zich afwenden van de christelijke gedachte vinden we in de uitingen van Leuba, die beweerde, dat voorheen de theologie zich steeds aan de wetenschap (die dan hier geheel als exacte wetenschap wordt opgevat!) ontrok, door het beroep op de innerlijke ervaring van de geloovige. Maar sinds het gelukt is, het zieleleven empirisch te benaderen, kunnen we ook, zoo zegt hij, in de geheimenissen van dat innerlijke leven doordringen. En alle religieuse geheurtenissen kunnen nu zuiver natuurlijk worden verklaard. „Sinds de goden van de religie empirische goden geworden zijn, behooren ze aan de wetenschap."

Men gevoelt, dat bij dergelijke opvattingen alle christendom is verdwenen, en dat men de religie teruggebracht heeft van het terrein van de genade naar dat van de natuur.

En nu is het volkomen juist, dat men niet immer zóó erg te werk ging, maar evenzeer staat het vast, dat deze opvattingen wel de meest consequente en logische zijn. En al wilde in Duitschland speciaal een richting als die van Vorbrodt, die veel meer orthodox is, den goeden kant uit, weldra kreeg ook aldaar een andere opvatting de overhand. Wel was men er minder welwillend gezind jegens het experiment, speciaal in de school van Oesterreich; maar daar staat tegenover, dat Wobbermin een eigen systeem van experimenteeren invoerde, dat al heel sterk het algemeen karakter der religieuse aandoening veronderstelt.

Trouwens niet deze mannen hebben thans aller oor —; veeleer luistert men bij voorkeur naar de stem, die ongetwijfeld met groote klacht klonk: die van R. Otto, die het wezen van de religie zoekt in het werkzame bestaan van „Das Numinöse" — het goddelijke, beter: het godheidelijke in ons hart. „God" is hier „het" geworden. Een onzijdige grootheid.

Het zou buiten ons bestek liggen verder op een dezer richtingen in te gaan. We wilden slechts doen zien, dat de godsdienstpsychologie, die trouwens in het laatste geval b.v., veel meer godsdienstfilosofie is, van het begrip „bekeering" al heel weinig weten wil, zoodra we pogen dat woord den christelijken inhoud te geven. En dat hier is een opvatting, die met de grondgedachten van het christendom in lijnrechten strijd is.

Immers van de bedorvenheid van het hart des menschen wil men niet hooren. Van de noodzakelijkheid van de wedergeboorte, in bijbelschen zin, handelt men niet. Verband tusschen wedergeboorte en bekeering kan er dan ook niet bestaan. Het is alles natuur, en natuurlijk verklaarbaar, wat er bij de bekeering geschiedt.

Oorbron der religie is hier niet God, of de openbaring van God, maar de mensch, en zijn openbaring van zichzelf aan zichzelf.

Practisch kwam men er dan ook toe, het wezen van de bekeering te zoeken in de uiterlijke verschijnselen. De oppervlakkigheid, die in dit doen aan het licht komt, wil men ongetwijfeld gaarne ontkennen. Maar dit gaat toch niet zoo gemakkelijk. Immers uitdrukkelijk sprak James het uit, dat er menschen zijn, die werkelijk leven als bekeerden, die in allerlei opzicht een voorbeeld zijn, en bij wie men toch nimmer de verschijnselen van de bekeering heeft opgemerkt. Deze menschen nu, zoo zegt hij, zijn niet „tweemaal geboren", maar het zijn „eenmaal geboren menschen" — die intusschen toch de heiligheid van den bekeerde deelachtig zijn. Ze zijn dus „heiligen-geboren". Maar hieruit volgt, dat het wezen van de bekeering duidelijk gezocht wordt in het uiterlijk verschijnsel. Immers waar dit uiterlijke ontbreekt, acht men ook het innerlijke niet aanwezig te zijn.

Nu zou iemand wellicht opmerken, dat deze conclusie voorbarig is, aangezien de mogelijheid nog open blijft, dat men zou zeggen: neen, de zaak staat zóó, dat de innerlijke bekeering niet zonder uiterlijke verschijnselen kan voorkomen. Maar dan herinner ik aan dat andere woord van James, waarbij hij verklaart, dat, aangezien de verschijnselen der bekeering bij ieder mensch anders zijn, daaruit volgen moet, dat er geen algemeen beeld van het wezen der bekeering kan worden gegeven, en dat er geen wezen aan de verschijnselen ten grondslag ligt, wanneer we onder „wezen" verstaan een algemeen en objectief geldig gebeuren.

Zoo blijkt, dat men het wezen der bekeering ontkent; dat men de mogelijkheid van „heilig"-geboren zijn bij den mensch aanvaardt, en alzoo het karakter van de zonde loochent.

Daarbij moeten we nog wijzen op een typische fout van de godsdienstpsychologie, bij haar onderzoek naar het wezen van de bekeering gemaakt.

Zij werkt, gelijk we zeiden, sterk met vragenlijsten. Meermalen komt het voor, dat uit de beantwoording van die lijsten blijkt, dat een opwekking (revival) het middel was voor de bekeering. Maar schier even dikwijls kwam vast te staan, dat zij, die zulk een revival aangaven als het middel hunner bekeering, daarbij meedeelden, dat ze op een of andere wijze werden herinnerd aan een voorval uit hun jeugd, een tekst, die hun moeder hen had geleerd, een vermaning, die hun vader hen op het sterfbed had gegeven, een indruk, dien ze in hun prille jeugd heel sterk hadden beleefd, of iets dergelijks, — en dat het hen was geweest, als werd al dat oude weer in de herinnering teruggeroepen.

Nu is het de groote vraag, in hoeverre dan bij zulk een gebeurtenis dat eerste, dat oude, dat blijkbaar in de herinnering aanwezig was, ook al was het dan verzonken, mag worden uitgeschakeld. Het is toch zeker ook mogelijk, dat we hier te doen hebben met jonge menschen, die in hun vroegere jaren reeds door Gods genade waren aangeraakt, waren wedergeboren, maar die — zooals dat bij ieder christen kan voorkomen — een tijdlang waren afgedoold.

Zielkundig is het toch zoo goéd verstaanbaar, dat juist in een tijd, waarin de levensrijkdom voor de jonge menschen opengaat, waarin het sexueele ontwaakt, waarin de vragen met tot dusverre ongekende kracht komen aanstormen, een periode komt, waarin de rechtstreeksche belangstelling in de dingen van Gods koninkrijk gaat verslappen. Ja, zeker, het is mogelijk, dat dat vroegere niet anders was dan een vluchtige indruk, — maar het is evenzeer mogelijk, dat dat oúde wel degelijk werk was van Gods Geest. Wanneer het bij ouderen, die in den regel toch zooveel meer bewust leven, mogelijk is, dat een tijdlang het geestelijk leven als geheel inzinkt, — zou het dan niet bij jonge menschen zéker mogelijk zijn?

Maar dan is het noodzakelijk, dat de z.g. psychologie van de bekeering, zooals die in naam van de wetenschap wordt beoefend, rekening houdt met die mogelijkheid. Natuurlijk wordt daardoor haar taak ongemeen zwaar. Zeker wordt daardoor haar arbeid in sommige gevallen schier onmogelijk, daar de levensdraden somwijlen zóó met elkaar verweven zijn, dat het voor een buitenstaander onmogelijk is ook maar iets met eenige zekerheid vast te stellen omtrent den loop der dingen in het innerlijke zieleleven.

En al is nu de fout, die men hier maakte, wel degelijk verklaarbaar, aangezien immers de practijk van het methodisme ook niet rekende met de mogelijkheid, dat er bij jonge menschen, iets, dat tijdelijk sluimerde, werd wakker geschud, — toch blijft het daarom nog wel een ernstige misvatting van de z.g. wetenschappelijke onderzoekingen omtrent het wezen van de bekeering, dat men dit punt schier geheel uitschakelde.

Hebben we eenige gronden genoemd, op welke we ernstig bezwaar hebben tegen de psychologie van de bekeering, zooals die wordt behandeld in de school van de moderne godsdienstpsychologen, we willen ook dankbaar erkennen, dat deze wetenschap inderdaad in meer dan één opzicht vruchtdragend is geweest voor de theologie, en dat zij bevruchtend heeft gewerkt op de beschouwingen van meer dan één christen-denker.

In de eerste plaats heeft zij velen ertoe gebracht, meer dan tot dusver te letten op de groote verscheidenheid van terminologie en beschrijving, die de Bijbel heeft vóór en vàn het geestelijk leven in het algemeen en van de bekeering in het bizonder. Datgene, wat de godsdienstpsychologie ons bracht, blijkt, voorzoover het juist kan worden genoemd, goeddeels reeds eeuwen in onzen Bijbel te vinden, maar we danken deze wetenschap er voor, dat zij ons op deze dingen nog eens weer opmerkzaam heeft gemaakt. Nergens is de Bijbel bij het bespreken van den weg des heils dor en doodsch, en altijd weer brengt hij de bekeeringsverschijnselen in verband met de bizondere omstandigheden van het enkele leven.

Dankbaar moeten we erkennen de rijke vruchten, die voor het ambtelijk werk de godsdienstpsychologie geven kan, en ten deele reeds gegeven heeft. De beïnvloeding van de schare op de juiste wijze, — de behandeling van den enkeling in bepaalde levensomstandigheden of onder bepaalden druk, — het weten toe te passen van bepaalde

Schriftgedeelten op wel omschreven psychische toestanden, — dit alles moet óók vrucht zijn van de psychologie van de religie. Reeds dertien jaar geleden wees Prof. Hoekstra op één en ander in zijn inaugureele rede.

Ook de dogmatiek mag deze wetenschap niet linksch laten liggen. Vooral in den locus over de weldaden van het genadeverbond zal zij zich ernstig hebben bezig te houden met hetgeen omtrent de psychologie van bekeering en toeëigening der weldaden des heils, omtrent de zielkunde van de geloofsworstelingen en de heiligmaking, door geloovige wetenschap werd opgemerkt.

En voor de practijk van het leven zal de psychologie van de bekeering inderdaad rijke vruchten kunnen geven.

Het verstaan van wat er door Gods genade in de ziel geschiedt bij de bekeering, voorzoover dat zielkundig verstaanbaar is, is voor ieder gelooyige van het grootste gewicht. En de wetenschap, die zich buigt voor de Schrift heeft er het grootste belang bij ook deze werken Gods, voorzoover zulks mogelijk is, te doorzien en te ontleden.

Maar vast staat wel, dat dan de psychologie der bekeering, waarvan wij ons kunnen bedienen, en die waarde zal hebben voor de theologie, zich op principiëel ander standpunt heeft te stellen, dan de godsdienstpsychologie van de moderne scholen.

Deze laat zich met de waardeering der verschijnselen niet in.

Maar géne zal de Schrift als norm der waarheid ook hier moeten aanleggen: zal met de theologie zelve innig moeten samenwerken, en aan haar verschillende oordeelen moeten ontleenen.

En dan blijft er zeker plaats voor onderzoek. Ook voor opzettelijk, experimenteel, onderzoek.

Maar de methode van de godsdienstpsychologie zij dan die, welke we elders (zie onze dissertatie) noemden: „de theologisch-experimenteele methode".

Ook hier hebben wij het licht niet uit te blusschen, dat God ons heeft gegeven.

En ook hier geldt het: alleen in Gods licht zien we het licht.

J. W.

UIT DE SCHRIFT.

Kom!

De Geest en de Bruid zeggen: Kom en die het hoort zegge kom!

Openb. 22:17.

Dit is het bruidlied der wachtende Kerk: een gebed.

In dit woord hooren wij de strijdende kerk op aarde roepen om de wederkomst van haar Jezus.

Het is de Geest Gods, die dit verlangen werkt en sterkt, want door de kracht van dien geest zoeken de geloovigen de dingen, die boven zijn, waar Christus is, zittende ter rechterhand Gods, en niet die op de aarde zijn.

Zoo wordt het hartstochtelijk verlangen steeds sterker in het hart der Bruidkerk.

De Geest en de Bruid zeggen: Kom!

Dat zijn geen twee bidders naast elkaar.

Nog veel minder los van elkaar.

Niet de Geest afzonderlijk.

En daarna de Bruid afzonderlijk.

De Geest zegt het in het hart der Bruid.

En de Bruid zegt het in den Geest.

Dat gebed is de troost der worstelende gemeente midden in haar druk, haar nood en haar arbeid.

Zoo wacht zij op den hemelschen Bruidegom.

Vol zalig heimwee.

Hij is mijn Liefste en ik ben zijne.

Och, dat mijn Liefste tot zijn hof kwame en ate van zijne vruchten.

Dit heimweevol verlangen naar Jezus' wederkomst uit zich in dat één woord, waarin al de kracht der wachtende liefde is saamgevat: Kom!

Echte liefde houdt geen lange betoogen.

Het bidden in geloof is kort en krachtig.

Het is een vragen: Kom!

Toch wordt die korte bede niet zonder eerbiedige onderwerping opgezonden.

De Bruid heeft maar één verlangen meer, één heilige passie: Kom!

Maar toch, al dringt heur liefde haar tot dien hartstochtelijken uitroep, zij begeert de verhooring in stille onderwerping te verbeiden.

Juist wie zoo innig smeekt: „Kom!" Kan zoo rustig wachten, wetende, dat de Liefste der ziel geen oogenblik langer toeft dan beslist noodzakelijk is.

Zoo is er hope op zijn heil.

Maar ook een zich door zijn hand laten leiden.

Voorts getrouw arbeiden.

Want, of ge waarlijk bidt: „Kom Heere Jezus" het moet niet daarin uitkomen, dat ge mijmerend neerzit, maar dat ge in zijne kracht het leven aandurft.

Denk maar aan de discipelen van den Heiland.

Zij wisten van zijn wederkomst.

Hij zelf had die voorspeld.

Op den Olijfberg had hij engelen gezonden, om er uitdrukkelijk van te spreken.

En, zij verlangden er vurig naar.

Toch zijn ze, al biddend en verlangend, teruggekeerd naar Jeruzalem en zijn volop, met heel hun ziel, aan den arbeid getogen. Zij hebben zich niet mijmerend uit het leven teruggetrokken als eenzame wachters.

Midden in den storm en den strijd hebben ze verlangd en gebeden: Ja kom, Heere Jezus!

Dit gebed wordt dus niet oprecht gebeden in de donkere kloostercel, maar in het drukke, bewegelijke menschenleven.

Want wie bidt dat de Koning komen zal, moet tegelijk arbeiden opdat hij komen kan.

De weg moet bereid voor Zijn aangezicht.

Steenen moeten weggeruimd, bergen geslecht, dalen gevuld. Het Evangelie des Koninkrijks moet gepredikt worden. Hoe meer Christus' woord doorwerkt op alle levensgebied, hoe dichter Hij nadert.

En, hoe inniger zijn gemeente bidt.

In dat gemeenschappelijk gebed der verlangende kerk moet ook de stille stem van den enkeling worden gehoord. Het is niet genoeg, dat de Geest zegt: Kom! noch dat de Bruid het zegt. Wij moeten ook ieder persoonlijk, hoorende het Woord Gods en het smachtend roepen der gemeente, meezeggen, meebidden: Kom! Ja, als wij het niet persoonlijk zeggen, dan zegt de Geest het niet en evenmin de kerk. Want alleen die door den Geest Gods geleid worden, die zijn kinderen Gods. Nu staat er niet: zegt, maar zegge. Dit is dus een goddelijk aanraden.

Wat is het geloof hier heerlijk eenvoudig voorgesteld. Enkel maar een zeggen tot Christus: Kom! Maar daar ligt heel wat in. Want de Heiland kan niet komen zonder de zonde te straffen en recht te doen over den goddelooze. Wie dus bidt: Kom! wie het waarlijk bidden kan en mag, die heeft vertrouwen, dat hij van Hem niet beschaamd gemaakt zal worden in Zijne toekomst.

Juist het verlangen naar Christus' wederkomst is een bron van heerlijke activiteit en van bezield strijdend tegen de zonde.

F. C. M.

KERKELIJK LEVEN.

Synode-indrukken.

II.

Openingsrede.

De Zuiderkerk is een van die vele kerken in ons land, welke sprekend getuigenis afleggen van den bloei van ons kerkelijk leven.

Het vorige jaar pas in gebruik genomen, voldoet zij aan alle moderne eischen.

Doen sommige van onze nieuwgebouwen door het gebruik van sterke en dikwijls op z'n scherpst kontrasteerende kleuren niet prettig aan, met dit is het niet het geval. Integendeel doet het door het overwegende wit der muren met daaronder een rand van lichten baksteen, gezoomd door donkerder betimmering met banken in dezelfde kleur aangenaam aan. Gasverwarming brengt het ruime, in kruisvorm opgetrokken en van drie gaanderijen voorziene gebouw op prettige temperatuur. De bekleeding der vloeren in de paden en voor het front zijn te meer een welsprekend bewijs, hoeveel de Assergemeente voor den dienst des Woords over heeft.

De gemeente heeft onzen lof niet noodig, maar toch willen wij niet nalaten haar goede verzorging van deze plaats harer bijeenkomsten te prijzen.

De oudste Dienaar des Woords, Ds H. W. Laman, opende, zooals men reeds weet, de Synode. Hij is in ons land geen onbekende. Zijn medewerking aan kerkelijke bladen heeft hem terecht goede vermaardheid bezorgd. De stukken, welke hij schrijft, zijn bij uitstek praktisch, geven blijk van zekere humoristische bezadigdheid en christelijk gezond verstand. Er loopt iets van de wijsheid der oude spreuken doorheen. Stellig heeft hij zich moeten bedwingen om in zijn openingswoord den humoristischen draad niet mee in te weven. Maar bij een Synode, saamgeroepen voor zulk een bijzonder ernstig geval, zou de minste humoristische zinspeling als schrijnend zijn gevoeld. En, wat wij dan ook noemden, het christelijk gezond verstand stelde Ds Laman in staat het gewenschte spoor op te gaan en daarop tot het einde toe te blijven. Over de Synodale herinneringen, welke aan Assen verbonden zijn, wijdde hij niet breed uit, al mocht het niet onvermeld blijven. Hij rekende er mee, dat de zaak, waarvoor de Synode was samengekomen, aller hoofden en harten vervulde. En in deze vond hij het rechte woord.

Jezus stilt den storm!

Dat was zijn thema.

Een heerlijke gedachte, waarvan de Synode zich in deze moeilijke dagen niet genoeg kan doordringen.

Alleen wanneer er vertrouwen is in onzen Heiland, een stadig zien op Hem, een gelooven, dat Hij hoe overigens het verloop en inzonderheid de afloop moge zijn, onze kerken uit de onrust zal leiden aan de wateren der rust.

Als de Synodeleden Zijn stem blijven hooren: Vreest niet, gelooft alleenlijk, zullen ze ook als de golven zich hoog mochten verheffen, even rustig staan als bij kalme zee.

Reeds in de openingsrede erkenden wij de leiding des Heiligen Geestes.

—

Het Moderamen.

De verkiezing van het Moderamen liep ditmaal zeer vlot van stapel. Vergeleken met de Synode van Utrecht, droeg het zich thans zelfs verwonderlijk gemakkelijk toe. Reeds een paar weken te voren werden vermoedens geopperd omtrent de keuze van den voorzitter. En de meeste gevoelens, waarvan wij kennis kregen, concentreerden zich op den pastor van Vreeland.

Ds Fernhout, een onzer veteranen, die gelukkig ondanks zijn leeftijd nog niet buiten gevecht is gesteld, is wel een van die figuren, die in onze kerken om zijn beminnelijke karaktereigenschappen de algemeene hoogachting geniet. Rijzig en rank van gestalte, met fijn besneden gelaat, iets teers en vaak iets vibreerends in zijn stem, in heel zijn optreden een gentleman, daarbij uitgesproken principiëel, bovendien begiftigd met een bijzonder onderscheidingsvermogen voor de Gereformeerde levenspraktijk, is hij een sieraad voor onze Synode.

De teerheid van zijn hart, het fijne van zijn geest kwamen in de eerste week al dadelijk sterk uit bij een zeer droeve gelegenheid. Toen de Synode diep onder den indruk van het verscheiden van Dr de Moor verkeerde en alle leden een psychischen schok hadden gevoeld, hield de Praeses een eenerzijds gevoelige, anderzijds psychisch sterkende rede, waardoor uitdrukking werd gegeven aan wat in de Synodeleden omging, maar ook om weer evenwicht te schenken. Die toespraak tot de Synode zal onvergetelijk blijven. Wanneer wij zeiden, dat het woord van Ds Fernhout de noodige ontspanning bracht, zou dit mogelijk misverstand wekken. De droefheid en de innerlijke rouw werden daardoor niet het minst verzwakt. Maar het „zijt mannelijk en sterk!", door den voorzitter met een eigenaardig timbre in zijn stem den Synodeleden toegeroepen, miste zijn uitwerking niet. Wij zouden niet weten, wie het hem had kunnen verbeteren. Ook door hemzelf werd — naar ons persoonlijk gevoelen — deze toespraak niet overtroffen. Ook zijn rede in de Zuiderkerk te Utrecht bij de uitvaart van het stoffelijk overschot was alleszins treffend. Maar zij moest toch een streepje beneden zijn toespraak ter Synode zelf blijven.

De overige leden van het moderamen zijn al evenmin onbekenden. Over Ds Laman, die tot assessor verkozen werd, schreven we reeds. De scribae, Dr Keizer en Ds Klaarhamer, hebben hun sporen in dienst van verschillende Synodes reeds verdiend. Zij zijn voor menschen, die voor het secretariaat niet in de wieg gelegd zijn, wel de meest beklagenswaardige leden der Synode. Als de anderen van allen Synodalen arbeid ontslagen zijn, begint het zwaarste werk voor hen pas. Maar hun gezichten verraden, dat zij het gaarne voor de Synode over hebben om nog een half jaar of langer voor de uitgave der Acta te ploeteren. Het is een kwestie van passion pour le métier.

De stemming.

Van meetaf was de stemming een zeer rustige. Volgens hen, die veel Synodes hebben bijgewoond, ongewoon rustig zelfs. Vielen er anders over vaak mingewichtige aangelegenheden soms incidenten voor, die even storing brachten in den toon, nu schijnen allen van angstvalligheid bezield te zijn. De toeleg om geen onvoorzichtig woord zich te laten ontvallen, is duidelijk merkbaar. Wij denken, dat uit menig hart voortdurend de bede rijst: „Zet Heere een wacht voor mijn lippen en behoed de deuren van mijn mond". Toch doet deze voorzichtigheid aan het broederlijke in den omgang niet te kort. Het is geen voorzichtigheid, geboren uit wantrouwen, maar uit conscientieusheid. Daarom is de sfeer, die zich rond de Synode heeft verdicht, niet alleen een kalme, doch ook een aangename.

Slechts eenmaal bleek er hoogspanning te zijn. Gelukkig werd die niet veroorzaakt door verschil van meening in den boezem der Synode. Neen, oorzaak was het leugenachtige bericht in het „Handelsblad", als zou in een van de commissies, waarvan Dr de Moor voorzitter was, de woordenwisseling een heftig karakter hebben aangenomen en waarmee dan het overlijden van Dr de Moor in verband werd gebracht. Groot was de verontwaardiging, toen dit „Handelsblad"-bericht tot ons doordrong. Men had hier weer te doen met één van die infame berichten, waarmee de Liberale Pers de Gereformeerde Kerken bestookt. En bepaaldelijk proefde men daaruit venijn tegen Prof. Kuyper. Misschien komen we daarop nog wel terug.

Zooals men weet, zond de Synode een protestelegram. Doch zie, toen dat was geschied, keerde de oude, rustige stemming dadelijk weer.

De Heere geve, dat die bewaard moge blijven tot het einde toe.

HEPP.

OPVOEDING EN ONDERWIJS.

Beroepskeuze.

Indien er één terrein is, dat de aandacht van christelijke zijde verdient, dan is het voorzeker dat van de beroepskeuze.

Niet alsof er ook maar één stukje grondgebied zou zijn, waar we niet onze belangstelling zouden